

DRŽAVNA UPRAVA U DALMACIJI I CRKVENI PREUSTROJ 1828./1830. GODINE

Ćosić, Stjepan

Source / Izvornik: **Croatica Christiana periodica, 2010, 34, 51 - 66**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:176917>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for
Croatian Studies](#)

DRŽAVNA UPRAVA U DALMACIJI I CRKVENI PREUSTROJ 1828./1830. GODINE

Stjepan ČOSIĆ, Zagreb

U širem kontekstu habsburške politike u Kraljevini Dalmaciji analiziraju se učinci crkvenoga preustroja koji je proveden na temelju bule Locum Beati Petri pape Leona XII. (1828.-1830.). Cilj austrijske apsolutističke vlasti bio je ustanove Katoličke crkve u Dalmaciji inkorporirati u politički (teritorijalni) i pravni (institucionalni) sustav Monarhije na tragu procesa centralizacije i modernizacije uprave. U prilogu se donosi tekst završnoga izvještaja izvršitelja bule Locum Beati Petri upućeno dalmatinskom namjesniku barunu Franji Tomašiću.

KLJUČNE RIJEČI: *Kraljevina Dalmacija, bula Locum Beati Petri, crkveni preustroj, centralizacija, apsolutizam, jozefinizam, modernizacija.*

Preustroj crkvene organizacije u habsburškoj Kraljevini Dalmaciji proveden je 1830. na temelju bule *Locum Beati Petri* što ju je papa Leon XII. objavio 30. lipnja 1828.

Tim dokumentom i njegovim posljedicama ozbiljnije su se bavili samo crkveni povjesničari.¹ U znanstvenoj historiografiji, napose u razdoblju socijalizma, ova tema nije bila sustavnije analizirana.

¹ Osvrt na stariju literaturu i hrvatski prijevod Bule s komentarom donosi: Karlo JURIŠIĆ, »Bula pape Lava XII *Mjesto Bl. Petra* i Crkva u Hrvatskoj danas«, *Kačić* 3 (1970.), 101-127. O širem diplomatsko-političkom kontekstu i višegodišnjem procesu pregovora između Sv. Stolice i Habsburške Monarhije o preuređenju dijecezanskog ustroja u Dalmaciji detaljno u: Slavko KOVAČIĆ, »Ristrutturazione delle circoscrizioni ecclesiastiche in Dalmazia« u: *Istria e Dalmazia nel periodo Asburgico dal 1815 al 1848.* (a cura di Giorgio PADOAN), Ravenna: Longo editore, 1993., 255-291; Vicko KAPITANOVIĆ, »Dokidanje biskupija na hrvatskoj obali 1828. godine«, *Kačić* 22. Zbornik u čast fra Karla Jurišića (1993.), 135-140; Slavko KOVAČIĆ, »Dubrovačka metropolija tijekom višestoljetne krize, do ukidanja i preustroja dotadašnje nadbiskupije u sadašnju biskupiju u travnju 1830.« u: *Tisuću godina uspostave Dubrovačke (nad)biskupije.* Zbornik radova znanstvenoga skupa u povodu tisuću godina uspostave Dubrovačke (nad)biskupije / metropolije (998.-1998.), Dubrovnik, 2001., 253-274.; S. KOVAČIĆ, »Šibenska biskupija u planovima o preustroju dalmatinskih biskupija i provedbi bule 'Locum beati Petri' 1814.-1830.« u: *Sedam stoljeća Šibenske biskupije.* Zbornik radova znanstvenog skupa *Šibenska biskupija od 1298. do 1998.*, prir. J. ČUZELA i dr., Šibenik, 2001., 375-397.

Dakako, bula je imala ključne i dugoročne učinke za ustroj Katoličke crkve, ali se njezina provedba umnogome odrazila na društvenu i političku zbilju čitavoga hrvatskoga priobalja, poglavito u Dalmaciji. Već su spomenuti autori, a na temelju činjenice da je bula proglašena nakon dugogodišnjega pritiska bečkoga dvora, istaknuli političke motive njezina donošenja. S druge strane, u odnosu na kasnija nacionalnointegracijska gibanja, u literaturi su uglavnom isticani negativni učinci crkvenoga preustroja. Dapače, takve historiografske ocjene još su strože kada se papina odluka iz 1828. tumači isključivo iz perspektive nacionalne problematike druge polovice 19. i većeg dijela 20. stoljeća. S druge strane, kada je riječ o crkvenom preustroju provedenom na temelju bule *Locum Beati Petri*, težište analize bilo bi zanimljivo usmjeriti na društveni kontekst u Dalmaciji na početku tzv. druge austrijske uprave te na specifične modernizacijske aspekte prilagođenoga *jozefinizma* što je u okviru Metternichova apsolutističkog režima primjenjivan u novostečenoj habsburškoj krunovini.²

I.

U razdoblju mletačke uprave u Dalmaciji Crkva je bila usko povezana s ključnim strukturama »podijeljenoga društva«, prvenstveno brojnim oblicima predmodernih laičkih, staleških i komunalnih institucija.³ Kratkotrajna razdoblja tzv. prve austrijske uprave (1797.-1806.) i francuske vlasti (1806.-1814.) pokazala su nespремnost »društavâ«, pa i Crkve, u Dalmaciji za radikalnije modernizacijske zahvate.⁴ Tim slijedom valja ukazati na značaj i ulogu crkvenoga preustroja 1828.-1830. u sklopu opsežnih nastojanja austrijske vlasti na provođenju centralizacije upravne i sudbene vlasti te sekularizacije crkvenih i vjerskih resursa u cilju efikasnijeg djelovanja države.

Carskim dekretom iz 1816. Dalmacija je izdvojena kao zasebna krunovina izravno podvrgnuta Beču. Ustvari, mletačka Dalmacija, Boka kotorska (mletačka Albanija) i područje bivše Dubrovačke Republike kao sastavni dijelovi nove tvorevine predstavljali su konglomerat oblasti s različitim društvenim i političkim naslijeđem. Nova se krunovina prostirala na 12.840 četvornih kilometara uz samo 30% obradive površine. Od oko 305.000 stanovnika 90% bili su seljaci i prigradski težaci, a samo je u Splitu, Dubrovniku i Zadru broj stanovnika premašivao pet tisuća. Središnja vlast u Pokrajini uspostavljena je tek dvorskim dekretom iz 1819. Sjedište namjesnika (gubernatora) i Zemaljske vlade (*Landesgubernium*) bilo je u Zadru, a za prvoga gubernatora imenovan je podmaršal Franjo Ksaver Tomašić (1813.-1831.). U Zadru je postupno osnivan čitav niz središnjih ustanova za sudbene, financijske, porezne, policijske, zdravstvene, carinske, obrazovne,

² Ovaj aspekt crkvenoga preustroja spomenut je u navedenom radu Slavka Kovačića, a naglašen je u monografiji: Konrad CLEWING, *Staatlichkeit und nationale Identitätsbildung*, München: R. Oldenbourg Verlag, 2001., 89-120.

³ Usp. Tomislav RAUKAR, »Društvene strukture u mletačkoj Dalmaciji« u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj* (ur. Mirjana GROSS), Zagreb: SNL, 1981., 103-126.

⁴ Usp. Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1980. Opsežne institucionalne reforme planirane tijekom prve austrijske uprave i francuske vlasti obuhvaćale su i reorganizaciju Crkve, ali zbog političke nestabilnosti nisu bile ni započete. Usp. V. KAPITANOVIĆ, »Dokidanje biskupija na hrvatskoj obali 1828. godine«, 136.

karitativne i druge djelatnosti. Unatoč iskustvima iz vremena tzv. prve austrijske uprave (1797.-1805.), habsburška se državna vlast u Dalmaciji organizirala i razvijala vrlo sporo. Uzrok tomu bile su i višegodišnje dvojbe Beča o uspostavi administracije i teritorijalnom opsegu područja priključenih Monarhiji nakon Napoleonova poraza, ali i loš materijalni status same države opterećene državnim bankrotom proglašenim 1811.⁵

Osim toga, dalmatinsko je stanovništvo bilo iscrpljeno dugogodišnjim ratovanjem, novčanim i upravnim eksperimentima francuske vlasti. Zbog gubitka flote trgovina je zapala u duboku krizu, a poljodjelska je proizvodnja, unatoč zalaganju domaćih fiziokrata i francuskih vlasti, ostala ispod granice potreba domaćega stanovništva. Usitnjenost zemljoposjeda pogodovala je održavanju starog kolonatsva koje je usporavalo svaki oblik napredne proizvodnje. Prometno izolirana, rubna je pokrajina Dalmacija, u usporedbi sa zapadnim dijelovima Monarhije, višestruko zaostajala. To se posebno očitovalo u obrazovnoj strukturi, nedostatku gradskog gospodarstva, oskudici domaćega kapitala, neriješenim agrarnim odnosima i neusklađenim upravnim, carinskim i fiskalnim propisima iz mletačkoga doba. U tzv. »gradskom društvu« uslijedilo je postupno raspadanje stare komunalne strukture, opterećene srednjovjekovnim institucijama i tradicijom. Usporedo se oblikovao vrlo tanak građanski sloj uz još uvijek dominantnu zemljovlasničku oligarhiju sastavljenu od starog patricijata i manjeg broja bogatih trgovaca koji su novac ulagali u zemlju. Ova skupina podržavala je postojeće kolonatske odnose i, uz birokratski aparat u nastajanju, bila je glavni oslonac vlasti. Tradicionalno »seljačko društvo« Dalmatinske zagore, Makarskoga primorja i Poneretavlja teško se prilagođavalo čestim izmjenama političke vlasti, a zbog nerodica, epidemija, lihvarstva, lošega gospodarenja i tržišne nepovezanosti većina je seoskoga stanovništva bila na rubu egzistencije. Dodjela zemlje u »krajinama« u stvarno vlasništvo, provedena već u doba francuske uprave, prouzročila je začuđujuće negativne posljedice jer u Dalmaciji nije stvorena šira ekonomska osnovica za potpuno prihvaćanje novčanoga gospodarstva. Naime, u uvjetima građanskoga zakonodavstva zemlja u dalmatinskome zaleđu postala je »roba«, a njezina je parcelacija i prodaja uvjetovala raspad starih, tradicionalnih rodovskih struktura.⁶

Austrijska uprava u Dalmaciji počivala je na temeljnim sastavnicama Metternihova režima: na apsolutizmu dvora i strogo centraliziranoj hijerarhiji institucija. Interes Beča za Dalmaciju prvih je godina bio isključivo vojno-strategijski. Konačno, nakon niza razvojnih studija i statističkih popisa kojima se nastojalo utvrditi stanje i perspektive dalmatinskoga društva i gospodarstva, uslijedilo je uvođenje upravnog i sudbenog ustroja.⁷ Taj je desetogodišnji proces imao u modernizacijskom smislu bitne i dugoročne učinke. Naime, treba naglasiti da je habsburška vlast u Dalmaciji – unatoč apsolutističkim obilježjima, suženom doseg i društvenim ograničenjima – po prvi put uspostavila djelotvornu upravnu i

⁵ O ustroju habsburške vlasti u Dalmaciji i literaturi o toj tematici usp. Stjepan ČOŠIĆ, »Obilježja i ustroj austrijske vlasti u Dalmaciji u doba apsolutizma«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti u Zadru*, 40 (1998.), 349-360.

⁶ O stanju dalmatinskoga gospodarstva usp.: Šime PERIČIĆ, *Gospodarske prilike u Dalmaciji od 1797. do 1848.* Split: Književni krug, 1992.

⁷ Usp. Bernard STULLI, »Građa o stanju u Dalmaciji 1818. god.«, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU*, 13 (1983.), 119-189; Bernard STULLI, »Građa o gospodarstvu Dalmacije u prvoj polovici XIX. stoljeća«, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, 10 (1980.), 135-186.

sudbenu strukturu s elementima moderne države.⁸ Postupna modernizacija državne uprave vodila je prema trihotomiji vlasti i stvaranju institucionalnih pretpostavki za razvoj građanstva i građanskih načela u okvirima trajno nedostatnog ustavnog života u Monarhiji. Iako je novi režim ponovno spojio djelokrug upravnih i sudbenih institucija, koje su bile naglo razdvojene u kratkom razdoblju francuske uprave, već je početkom 1816. na snagu stupio austrijski *Opći građanski zakonik*. Njime su promovirana rimskopravna načela koja su bila u opjeci s većim dijelom legislative predmodernih komunalnih društava, osobito u nasljednom pravu i zakupničkim odnosima. *Zakonikom* su uvedene elementarne građanske norme u sudovanju što je predstavljalo prekretnicu u dotadašnjoj pravnoj teoriji i praksi. Sudbenim ustrojem iz 1820., uz Prizivni sud u Zadru, utemeljena su četiri Prvostupanijska suda u Zadru, Splitu, Dubrovniku i Kotoru.⁹

Teritorijalno-upravni ustroj bio je usko povezan sa sudbenim. Godine 1816. osnovano je 5 okruga – u Zadru, Splitu, Makarskoj (ukinut 1818.), Dubrovniku i Kotoru – na čelu s okružnim poglavarima. Istodobno su u središtima okruga osnovane upravne preture (*preture politiche*) kao upravno-politička, tj. policijska tijela podređena okružnim poglavarstvima. Novi korak uslijedio je carevim dekretom iz 1821. koji je stupio na snagu 1823. Njime su četiri dalmatinska okruga, uz četiri preture u središtima, podijeljena na 24 teritorijalno upravna kotara (*distretti/preture*) u čijim su sjedištima 1822., nakon ustroja općina, kao još nižih upravnih jedinica, počeli djelovati mješoviti uredi političko-upravne i sudbene vlasti, tj. mješovite preture (*preture micste, preture politico-judicarie*). Osim upravnih i policijskih poslova, te su preture bile zadužene i za sudbene poslove u građanskim sporovima. Na taj se način teritorijalno preklapala administrativna, tj. političko-upravna i sudbena vlast (za građanske predmete). Ovakav upravno-teritorijalni ustroj, uz neznatne izmjene, potrajao je sve do upravne reorganizacije 1868.

Zamašna organizacija austrijske upravne i sudbene vlasti odvijala se na tragu *jozefinizma* i imala je centralizacijsko i modernizacijsko obilježje. Dakako, reforme su bile motivirane temeljnim ciljem države – povećanjem poreznih i fiskalnih prihoda. Ti su prihodi, unatoč siromaštvu pokrajine, oko 1820. iznosili nevjerojatnih 700.000 fforina (desetina, državna dobra, zakupi, monopoli, carina, upravne, sudske, pomorske i zdravstvene pristojbe).¹⁰ Zbog usklađivanja poreznog sustava i sređivanja imovinskog stanja austrijska je administracija već 1817. pristupila izradi stabilnog katastra, a sustavno premjeravanje i parceliranje trajalo je sve do 1838. Bilo je to neophodno za uvođenje suvremenog poreznog sustava utemeljenog na zemljarini kao katastarskom prihodu što je provedeno 1852.

Usporedo s organizacijom upravnih i sudbenih ustanova država je velik trud uložila u institucionalizaciju i širenje osnovnih škola i gimnazija, nastojeći ustrojiti i kontrolirati čitav obrazovni sustav. Kao državni zavodi s propisanim programima i načinom rada, škole

⁸ Modernizacijski značaj državnog, tj. administrativnog, upravnog i političkog kompleksa koji je kreiran u austrijskom središtu, da bi se postupno uvodio u rubnu pokrajinu Dalmaciju, detaljno je analizirao Konrad Clewing u svojoj monografiji *Staatlichkeit und nationale Identitätsbildung*.

⁹ O sudbenom ustroju usp. Vjekoslav MAŠTROVIĆ, *Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću*, Zagreb: JAZU, 1959.

¹⁰ Giuseppe BRODMANN, *Memorie politico economiche della Città e territorio di Trieste, delle penisole d'Istria, della Dalmazia fu veneta, di Ragusa e dell'Albania, ora congiunti all'Austriaco Imperi*, Venezia, 1821., 274.

su podvrgnute lokalnoj upravi, a učitelji su, poput državnih namještenika, imali pravo na plaću i mirovinu. U početku su, osobito u seoskim sredinama, učiteljski posao obavljali svećenici. Način i program rada osnovnih škola u Dalmaciji propisan je posebnim Pravilnikom objavljenim 1823. Njime su utvrđeni svi elementi djelatnosti osnovnih škola: od trajanja školske godine, nastavnog programa i udžbenika do tehničkih standarda zgrada, određivanja blagdana i sl. Prema Pravilniku, škola je trajala 4 godine i bila je obvezna za svu djecu od 6 do 12 godina.¹¹ Ustanovljene su dvije vrste početnih škola: *Scuole normali triviali*, trirazredne škole za veće župe i seoske općine, i *Scuole normali principali*, četvororazredne gradske škole. Te su škole službeno otvorene 1823. u Zadru, Splitu, Dubrovniku i Kotoru, a za školsku godinu 1825./1826., u početku od tri razreda, otvorene su i u Makarskoj, Šibeniku, Hvaru i Trogiru. Za niže početne škole bilo je propisano učenje čitanja i pisanja, osnova vjeronauka i računa, a u višim se školama učila i talijanska gramatika, pravopis, osnove latinskoga jezika i krasopis. Nastavni jezik nije bio propisan, ali je praksa nalagala da u većini škola početni jezik bude hrvatski, a da se postupno prelazi na talijanski. U mjestima u kojima su otvorene javne škole pohađanje je bilo obvezno za djecu od šeste do dvanaeste godine, kako za mušku tako i za žensku, s tim da se nastava morala voditi odvojeno. Učitelji i vjeroučitelji smatrani su državnim službenicima i dobivali su relativno nisku plaću od 200 do 300 fforina godišnje.

Pruživši formalan okvir, država je daljnje otvaranje i financiranje škola prepustila općinama, a nadzor je povjeren biskupijama, u skladu s izjednačavanjem crkvene i administrativne jurisdikcije. U siromašnim dalmatinskim okolnostima nove škole otvarane su sporo, a pohađanje, posebno djevojčica, bilo je slabo s obzirom da za nepohađanje nisu bile predviđene sankcije. Siromašnije župe nisu imale sredstava za održavanje škola, a nije bilo ni dovoljno učitelja pa su nastavu uglavnom održavali slabo plaćeni svećenici.

Pravilnik iz 1823. predviđao je otvaranje čak 60 škola, a u idućoj školskoj godini djelovalo ih je samo 19, s 862 učenika. Broj učenika postupno je rastao. Godine 1827. škole je pohađalo 2100 daka, 1828. – 2415, 1829. – 2495, a 1830. – 2511. Iste su godine uz 7 viših početnih škola djelovale i 4 ženske škole i 21 niža škola. Godine 1848. djelovale su u Dalmaciji 224 osnovne škole s 8388 učenika. Iako je razmjerno opadao, broj djece koja nisu pohađala školu tijekom toga je vremena bio višestruko veći od broja djece obuhvaćene nastavom.¹²

Vlasti nisu planski favorizirale nastavu na talijanskom jeziku, no širenje hrvatske izobrazbe usporavala je neujednačenost pravopisa i grafije, nepostojanje jezičnih standarda

¹¹ *Regolamento ed istruzioni per l'attivazione delle scuole elementari nella Dalmazia*, Zara, 1823.

¹² Godine 1848. osnovnoškolskim sustavom trebalo je biti obuhvaćeno čak 25.114 djece. O školstvu u Dalmaciji i napose o statistikama vidi u: Antun STRÖLL, *Pučko školstvo u Dalmaciji od godine 1814. do godine 1900.*, Zadar: tiskarnica B. Jankovića, 1900.; Šime URLIĆ, *Crte iz Dalmatinskoga školstva*, Zadar: Matica dalmatinska, 1919.; K. CLEWING, *Staatlichkeit und nationale Identitätsbildung*, 118–120. O osnovnoškolskoj praksi u tom razdoblju na temelju arhivskih izvora vidi: Slavko KOVAČIĆ, »Osnovna škola za djevojčice u splitskomu samostanu sv. Klare 1824.–1869.« u: Sveta Klara Asiška i naše vrijeme. Radovi simpozija u prigodi 800. obljetnice rođenja sv. majke Klare (1193.–1993.) održanog u Splitu od 7. do 9. listopada 1993. godine, Kačić, 26 (1994.), 415–443; Slavko KOVAČIĆ, »Osnovne škole u Sinju od god. 1834. do 1869.« u: *Franjevačka klasična gimnazija u Sinju. Radovi sa Znanstvenoga skupa 150. obljetnica Franjevačke klasične gimnazije u Sinju s osvrtnom na ostalo školstvo u Cetinskoj krajini, održanog 1989. prošireni 2004. u prigodi 150. obljetnice javnosti gimnazije*, Split-Sinji, 2004., 663–699.

te nedostatak udžbenika. Kao jezik mletačke administracije i dijela intelektualne elite u dalmatinskim gradovima, talijanski se naprosto nametnuo i u novim okolnostima habsburške vlasti. Ipak, zbog goleme prevage hrvatskoga stanovništva jezično se ujednačavanje od početka postavilo kao značajan problem za novu administraciju u Dalmaciji. Godine 1820. dalmatinska Pokrajinska vlada imenovala je jezično povjerenstvo, na čelu s dubrovačkim jezikoslovcem Franom Marijom Appendinijem, koje je trebalo uskladiti grafiju za potrebe administracije na hrvatskome jeziku. U listopadu 1820. povjerenstvo je donijelo zaključke kojima su uglavnom usklađena i osuvremenjena pravopisna i grafijska rješenja. Unatoč tome, u pokrajinskim središtima ostale su velike razlike u načinu pisanja, a u službenoj se uporabi uglavnom učvrstio talijanski jezik. Štoviše, četrdesetih je godina većina starijih dalmatinskih pisaca pružila zajednički otpor Gajevoj grafijskoj reformi. Prijeporna pitanja pravopisa i grafije rješavala su se, uz burne polemike, tijekom čitave prve polovice 19. st., onemogućavajući tako proces jezične standardizacije, a time i razvoj izobrazbe i nacionalne integracije.¹³

Nezadovoljna obrazovnim stanjem nižega klera država je propisala tijekom teološke izobrazbe nadzirajući na taj način i redenje svećenstva. Dva stara i siromašna glagoljaška sjemeništa u Priku i Zadru nisu se uklapala u plan centralizacije uprave i djelomične integracije Crkve s političkim ustrojem te su ukinuta već 1821. Kako bi se podigla kvaliteta izobrazbe »latinskoga« svećenstva, uz splitsko je dijecezansko sjemenište godine 1826. osnovano i središnje bogoslovsko sjemenište za dalmatinski kler u Zadru. Osim toga, dalmatinski su svećenici od 1820. o državnom trošku nastavljali teološki studij na bečkom Augustineumu.¹⁴

II.

U statičnim predmodernim društvenim okolnostima, za katoličku su Monarhiju Crkva i svećenstvo u Dalmaciji predstavljali posebno važan obrazovni, intelektualni i politički potencijal. U skladu s *jozefinskim* korijenima austrijskih nastojanja, a zbog nedostatka obrazovanoga građanstva pogodnoga za upošljavanje u administrativnim i obrazovnim poslovima, crkvene je resurse naprosto trebalo uskladiti i podvrgnuti reformskim ciljevima državne uprave. Dakako, u dalmatinskom slučaju nije bila riječ o radikalnim prosvjediteljskim potezima izvornog *jozefinizma* već o njegovoj blažoj inačici čije se mjere mogu nazvati i »prosvijećenim katolicizmom«. U tom smislu država je računala na pozitivan utjecaj klera na evoluciju lokalne pučke pobožnosti i tradiciju koje se nisu uklapale u procese modernizacije (brojna proštenja, procesije, lokalni blagdani itd.). Također, podrazumijevala je i djelatnu ulogu svećenstva u obrazovnim institucijama i njegovu suradnju s ustanovama vlasti.

¹³ O jezičnoj problematiki vidi: Zlatko VINCE, »Rad pravopisne komisije u Zadru god. 1820.«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 1 (1960.), 66-81; Zlatko VINCE, »Pravopisno-jezična previranja u sjevernoj Dalmaciji prije 1861. god.«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 8 (1961.), 364-394.

¹⁴ U razdoblju od 1804. do 1848. na Bečkom sveučilištu studirala su 162 studenta s područja Dalmacije. Više od pola njih (89) bilo je iz četiri okružna središta: Zadra, Splita, Dubrovnika i Kotor. Najviše ih je studiralo upravo teologiju (84), zatim pravo (34) te kirurgiju i medicinu (29). Vidi: Stefan MALFÈR, »Studenti dalmati all'università di Vienna«, u: *Istria e Dalmazia nel periodo Asburgico dal 1815 al 1848.* (a cura di Giorgio PADOAN), Ravenna: Longo editore, 1993., 57-59.

Dosadašnja istraživanja potvrđuju da su slični državni ciljevi postavljeni već tijekom prve austrijske uprave, a politika upregnuća Crkve u obavljanje dijela upravnih, obrazovnih i karitativnih poslova nastavljena je odmah nakon obnove habsburške vlasti. Njezino se ostvarenje uklapalo u planove o cjelokupnom ustroju državne uprave i pravosuđa. Austrijsku crkvenu politiku u tom smjeru osmislili su grof Lažansky i opat Jüstl, a cilj joj je bio ustanove Katoličke crkve u Dalmaciji inkorporirati u politički (teritorijalni) i pravni (institucionalni) sustav Monarhije.¹⁵ U cjelosti to je omogućeno tek nakon provedbe bule *Locum beati Petri* kojom je razgrađena stara šeststoljetna crkvena struktura da bi se oblikovala nova, prilagođena državnim potrebama. Međutim, proces koji je prethodio njezinu donošenju bio je dugotrajan i osjetljiv. Provodio se diplomatskim pregovorima koji su uključivali povremene političke pritiske s austrijske strane, ali je bio obilježen i nastojanjima unutar same Crkve koja je težila institucionalnoj obnovi u postnapoleonskim uvjetima. Naime, nakon Bečkog kongresa Sv. Stolice nastojala se prilagoditi novoj političkoj ravnoteži pri čemu je u znatnoj mjeri ovisila o političkoj volji Monarhije. Uz to, car Franjo I. od 1817. proširio je svoje pravo biranja i postavljanja biskupa na novostečenim područjima, te je do 1827. crkvena reorganizacija provedena u većini novih habsburških pokrajina.¹⁶

Zbog posebnosti crkvene tradicije i nezrelih društvenih prilika pregovori o crkvenom preustroju u Dalmaciji odvijali su se sporo. U prvom su prijedlogu, koji je austrijska diplomacija iznijela Sv. Stolici, 1819. papi Piju VII. (1800.-1823.) navedeni već poznati razlozi za provedbu reforme: velik broj stanovnika, siromaštvo i sedisvakancija dijeceza, njihova skučenost i mali broj vjernika, loš materijalni status svećenstva na selima te potreba da se tradicionalne i zastarjele crkvene ingerencije usklade sa suvremenom administrativnom organizacijom pokrajine.¹⁷ Odgovor Sv. Stolice na taj prijedlog uslijedio je 1821. preko državnoga tajnika kardinala Consalvija. U pogledu ukidanja dalmatinskih biskupija on se pozivao na drevnu tradiciju i ugled dalmatinske Crkve ne uspijevajući austrijskim zahtjevima suprotstaviti snažnije argumente. U daljnjim pregovorima Beč je računao na učinak sedisvakancije i činjenicu da je papa 1822. uspio ishoditi samo imenovanje zadarskoga i hvarskoga biskupa dok je 11 preostalih dijeceza, od Krka do Kotora, ostalo ispražnjeno. Notom iz 1824. bečka je diplomacija navlas ponovila svoje zahtjeve, oglašujući se o traženje novoga pape Leona XII. (1823.-1829.) da se barem u Šibeniku, zbog nazočnosti pravoslavnog episkopa i neravnopravnosti katolika u tom smislu, imenuje biskup. Ne želeći

¹⁵ Grof Procop Lažansky von Bukowa (1771.-1824.), pravnik i visokopozicionirani dvorski dužnosnik. Bio je namjesnik u Češkoj i Moravskoj, a potom predsjednik Središnje dvorske komisije za organizaciju nanovo stečenih austrijskih zemalja. Potom je bio dvorski savjetnik i predsjednik Dvorske komisije za školstvo. Josef Alois Jüstl (1765.-1858.), profesor teologije, izvrstan poznavatelj uprave i jedan od najodličnijih carevih savjetnika. Obavljao je čitav niz visokih dužnosti u oblasti školstva, a u Državnom je vijeću bio zadužen za crkvena pitanja. Poznat je kao umjereni zagovornik josefinskih shvaćanja.

¹⁶ Plan crkvene reorganizacije odnosio se na novostečene pokrajine: Dalmaciju, tzv. Primorje (Littorale), Veneto, Lombardiju, Alto Adige i Voralberg. Crkveni preustroj u Venetu i Lombardiji proveden je već 1818. i 1819., a u dijelu Tirola i Voralbergu od 1817. do 1826. Vidi: S. KOVAČIĆ, »Ristrutturazione delle circoscrizioni ecclesiastiche in Dalmazia«, 262-265.

¹⁷ Prema tome prijedlogu trebalo je Kotor izuzeti iz Barske metropolije i podvrgnuti ga Zadru te isto učiniti sa Splitskom i Dubrovačkom nadbiskupijom, a dokinuti biskupije u Rabu, Ninu, Skradinu, Trogiru, Makarskoj, Korčuli i Stonu i njihova područja podvrgnuti Zadru, Šibeniku, Splitu, Dubrovniku, Hvaru i Kotoru. Prijedlog je uključivao i oduzimanje naslova primasa Dalmacije mletačkome patrijarhu.

zaoštravati odnose s carem, u slučaju da sam postavi biskupe, a nadajući se obećanim državnim dotacijama za Crkvu, kaptole i sjemeništa te priželjkujući kompromisno rješenje, papa je problem reorganizacije dalmatinskih biskupija postavio pred kardinalski konzistorij. Međutim, ni ustrajnost konzistorija da se očuva barem Makarska biskupija nije naišla na razumijevanje cara koji je novim argumentima o potrebi teritorijalnog ujednačavanja crkvenih i upravnih oblasti, tijekom 1827. prisilio papu na prihvaćanje državnih razloga.¹⁸

Konačno, austrijski su zahtjevi gotovo u potpunosti prihvaćeni konzistorijalnim dekretom od 17. svibnja i papinskom bulom od 30. lipnja 1828. za koju je carski placet objavljen 11. listopada 1829. Na snagu je stupio novi crkveni ustroj za oko 246.000 katolika austrijske Dalmacije. Papina briga »da se u prilog svete vjere sa što manje štete postigne što je moguće više koristi« i napomena da ga je na odluku »stalno poticala velika revnost njegova veličanstva za katoličku vjeru« jasno ukazuju na političku pozadinu. Bulom je na istočnoj obali Jadrana ukinuto osam hrvatskih biskupija: Novigrad, Osor, Rab, Nin, Skradin, Trogir, Korčula i Ston, dvije nadbiskupije svedene su na rang biskupije: Split i Dubrovnik, a dvije su biskupije pripojene drugima: Pulska Porečkoj, a Makarska Splitskoj. Dokinuti su i svi naslovi Splitske i Dubrovačke nadbiskupije. Splitskom je nadbiskupu uskraćen metropolitanski naslov i titula primasa Dalmacije i Hrvatske, pa je uzurpirani naslov primasa Dalmacije i dalje nastavio koristiti samo mletački patrijarh. Zadarska nadbiskupija u središtu Pokrajine uzdignuta je na rang metropolije, a kao sufraganske podvrgnute su joj sve novouspostavljene, proširene dalmatinske dijeceze: Kotorska, Dubrovačka, Splitska, Hvarska i Šibenska.¹⁹ U svemu, ključne odredbe bule odnosile su se na centralizaciju crkvene vlasti, smanjenje broja biskupija i njihovo približno izjednačavanje s teritorijalno-političkim granicama. Bila je to temeljna pretpostavka za daljnje zahvate države u odnosu na Crkvu.

Usko povezivanje Crkve i države na obje je strane imalo i financijska očekivanja. Naime, u buli je precizirana obveza cara da skrbi o plaćama i osiguravanju pristojnog života biskupa i župnika, a za donošenje bule zacijelo je bila važna i trenutačna politička ovisnost Papinske Države o Monarhiji. Bulom su utvrđene nove granice biskupija, nanovo su uspostavljeni katedralni i zborni kaptoli te su određene plaće nadbiskupa, biskupa i kanonika, sukladne veličini dijeceza. S druge strane, racionalizacijom crkvenih struktura i kontrolom nad njihovim nekretninama država je lakše mogla postići centralizacijske i modernizacijske ciljeve. I u samoj provedbi bule nužna je bila suradnja i subordinacija Crkve i državne uprave. U tekstu bule papa je za njezinu provedbu ovlastio nadbiskupa Gorice Josepha Wallandu (1763.-1834.) i ljubljanskoga biskupa Antona Aloisa Wolfa (1782.-1859.). Oni su u suradnji s namjesnikom Tomašićem, a preko lokalnoga klera, okružnih poglavarstava i općina trebali dodatno tumačiti, nadzirati, provesti i izvršiti sve odluke bule. Tekst njihova završnoga izvješća Tomašiću donosimo u prilogu.²⁰

¹⁸ O tijeku pregovora usp. S. KOVAČIĆ, »Ristrutturazione delle circoscrizioni ecclesiastiche in Dalmazia«, 265-275; V. KAPITANOVIC, »Dokidanje biskupija na hrvatskoj obali 1828. godine«, 137-139. Papinu priustajanju vjerojatno je pridonijelo sve otvorenije carevo političko približavanje Sv. Stolicu i njegovo zalaganje za obnovu isusovačkoga reda.

¹⁹ Zbog snažne društvene uloge Katoličke crkve, tadašnje odluke o naslovima i ingerencijama splitske i zadarske Crkve imale su dugoročne i kompleksne političke i nacionalne posljedice. Usp. K. JURIŠIĆ, »Bula pape Lava XII. *Mjesto Bl. Petra* i Crkva u Hrvatskoj danas«, 120-124.

²⁰ Državni arhiv u Zadru, *Miscellanea*, 97 poz. 8. Joseph Wallanda (1763.-1834.) rođen je u Novoj Vesi u Gor-

Učinci crkvene reorganizacije očitovali su se u okviru funkcioniranja državne uprave ponajviše tijekom tridesetih i četrdesetih godina. U nedostatku građanskoga sloja, kao oslonca u oblikovanju administracije, dalmatinski je kler predstavljao značajan potencijal za obavljanje državnih službi. Trend uključivanja svećenstva na svim razinama državne uprave potkrepljuju podatci iz službenih publikacija koje je austrijska vlast u Dalmaciji tiskala od 1819.²¹ Svoju društvenu nazočnost država je preko Crkve ostvarivala na više načina. Upravo je svećenstvo angažirano pri izradi preciznih statistika neophodnih za rad ustanova i ostvarivanje središnje politike. Pod nadzorom biskupa i upravnih vlasti župnici su bili zaduženi za vođenje ujednačenih matičnih knjiga koje su postale temelj za izradu statistika o strukturi stanovništva i drugih državnih resursa. Župnici i kapelani pružali su pomoć u radu općina kao jedinih upravnih institucija u seoskim područjima. Osim toga, Crkva je puku objavljivala službene uredbe, a vlastima je bila dužna slati izvješća o vizitacijama, stanju javnih ustanova, ćudoređu i ekonomskom položaju stanovništva. Pod nadzorom pretora biskupi su upravljali i nadzirali rad gimnazija i osnovnih škola, a bili su i na čelu svjetovnih karitativnih ustanova, tzv. Javnih dobrotvornosti (*Pubblica beneficenza*) koje su se osnivale u sjedištima okruga. Na višoj razini uprave svećenstvo je bilo aktivno u razgranatom sustavu nadzora i cenzure, a cenzura tiskovina činila je jednu od glavnih zadaća Vjerskoga odjela Dalmatinskog namjesništva. Usklađivanje duhovnoga sa svjetovnim, tj. crkvenoga s državnim bio je jedan od osnovnih postulata restauracije pa je vlast, nakon iskustava s francuskom upravom, u većem dijelu dalmatinskoga svećenstva našla pouzdanoga saveznika.²²

S rastom i jačanjem upravne strukture u Pokrajini te pojavom modernog građanstva polovicom 19. stoljeća postupno je nestajala potreba za uključivanjem Crkve u državne službe, s izuzetkom obrazovnih i karitativnih ustanova. To potvrđuju podatci o povećavanju broja sekularnog činovništva koji se od 1829. do 1848. gotovo udvostručio dok se ukupan broj klerika u istom razdoblju znatno smanjio.²³ Unatoč apsolutističkom okviru, austrijska politika centralizacije i modernizacije državne uprave postigla je tijekom dvadesetak godina značajan napredak, a crkvena je reforma 1828.-1830., kao njezina sastavnica, ispunila zadanu svrhu.

njoj Kranjskoj. Nakon svećeničkog ređenja 1789. i studija teologije u Beču profesor je morala i pastoralne teologije na liceju u Ljubljani. Nakon sloma francuske vlasti 1816. gubernijski je savjetnik u Trstu. Car Franjo I. imenovao ga je 1818. biskupom u Gorici. Kada je papinskom bulom od 3. kolovoza 1830. gorička dijeceza uzdignuta u rang nadbiskupije, sa sufraganskim biskupijama u Ljubljani, Trstu, Parenzu i Beglii, Walland je postao nadbiskup i metropolit Ilirije. Umro je u Gorici 1834. Anton Alois Wolf (1782.-1859.) iz Idrije u Kranjskoj, zaređen je 1802. Nakon studija na ljubljanskom liceju propovjednik je u katedrali sv. Nikole, ravnatelj ljubljanskog konzistorija, kanonik, glavni školski nadzornik i član brojnih upravnih i karitativnih tijela i povjerenstava u Tršćanskom namjesništvu i kranjskom staleškom saboru. Za biskupa Ljubljane imenovan je 27. veljače 1824. Istakao se pastoralnim i karitativnim djelovanjem te kao mecena pri osnivanju niza obrazovnih zavoda i zaklada. Umro je u Ljubljani 1859.

²¹ Riječ je o službenim godišnjacima *Almanacco provinciale della Dalmazia* (1819.-1825.), *Schematismo provinciale della Dalmazia* (1826.-1829.) i *Almanacco della Dalmazia* (1830.-1837.) što ih je objavljivala središnja vlast u Zadru.

²² O političkom karakteru habsburške cenzure vidi: Antonio TRAMPUS, »La censura austriaca dal Veneto alla Dalmazia della restaurazione«, *Atti e memorie della Società dalmata di storia patria*, 15 (1992.), 117-124; Ivan PEDERIN, »Dalmatinski pisci, urednici i čitatelji u očima austrijske cenzure«, *Dubrovnik*, 3-4 (1988.), 5-22.

²³ Prema K. Clewingu, u Dalmaciji je 1829. bilo 1100 činovnika, a njihov je broj 1848. porastao na 2000. Svjetovnog je i redovničkoga klera 1829. bilo 2198, a 1848. između 1250 i 1300. Vidi: K. CLEWING, *Staatlichkeit und nationale Identitätsbildung*, 105.

(Ulje na platnu, nepotpisano, obiteljsko vlasništvo, Zagreb)

Podmaršal barun Franjo Ksaver Tomašić (Rijeka, 2. X. 1761. – Zadar, 12. VIII. 1831.). Od 1793. sudjelovao je u svim ratovima Austrije protiv Napoleona. Vojnu karijeru uspješno je okončao zauzimanjem Dalmacije, od listopada do kraja prosinca 1813., kada ga je car Franjo I. imenovao civilnim namjesnikom i vojnim zapovjednikom Dalmacije.

III.

Prilog: Završno izvješće izvršiteljâ bule *Locum Beati Petri* nadbiskupa Gorice Josepha Wallande i ljubljanskog biskupa Antona Aloisa Wolfa upućeno dalmatinskom namjesniku barunu Franji Tomašiću.

Ad No. 21231 a 1829

La Bolla Pontificia dell'ultimo Giugno 1828 munita del Placet regio in data 11 Ottobre 1829, che comincia colle parole »Locum Beati Petri«, e che riguarda la concentrazione e la sistemazione dei Vescovati, dei Capitoli e delle Diocesi in Dalmazia e nell' Istria; e pervenuta a noi sottoscritti negli ultimi giorni del decorso anno 1829, quali esecutori della medesima nominati da Sua Santità Leone XII; ed a causa delle alte nevi che dapprima chiusero la strada fra Gorizia e Lubiana, ed in seguito la resero difficile e pericolosa, noi non eravamo in grado di ridurci a Gorizia, avanti gli ultimi giorni del mese passato, onde dar principio agli affari demandatici per esecuzione.

E giacche all'Eccelso i. r. Presidio ora potrebbe essere soprattutto opportuno di veder effettuata la concentrazione delle Diocesi, ed i loro nuovi limiti; perciò noi abbiamo avuto special cura di condur a termine la medesima. Noi quindi la abbiamo ordinata, senza indugio, mediante appositi espressi a tutti gli Ordinariati, comunicando loro per estratto la Bolla Pontificia; e non manchiamo di metterne a conoscenza codesto Eccelso i. r. Presidio in aggiunta delle altre nostre disposizioni, in relazione al pregia-to suo foglio del 3 Nov. No. 21231, cioè:

1. rispetto alla relazione di Metropolita noi svincoliamo il Vescovato di Cattaro dall' arcivescovo di Antivari, e lo subordiniamo all' Arcivescovato di Zara.

Noi decretiamo estinto il titolo ed il diritto arcivescovile, dei finora esistenti arcivescovati di Spalato e Ragusa, e li dichiariamo Vescovati Suffraganei dell' Arcivescovo di Zara, al quale noi pure subordiniamo come suffraganei i Vescovati di Sebenico e Lesina, e finalmente anche Veglia fino a tanto che sua santità di concerto con sua Maestà non si degneranno di assegnar forse quest 'ultimo ad un altro Metropolita.

Tostochè poi i Signori Arcivescovi di Zara ed Antivari, e gli altri Capi Diocesani della Dalmazia avranno ricevuto questo nostro scritto; si degni l'Eccelso Presidio di riguardare come intieramente eseguita quella parte della bolla pontificia che stabilisce unico Metropolita per la Dalmazia l' Arcivescovo di Zara concedendo a lui i Vescovati di Spalato con la Concattedrale Macarsca, non che Ragusa, Sebenico, Cattaro e Lesina per sempre, ma Veglia soltanto interinalmente subordinata come Chiesa suffraganea, e di trattare gli attuali capi di queste Chiese Cattedrali a tenore dei rapporti di Giurisdizione qui fissati.

2. Rispetto alla concentrazione ed ai nuovi limiti delle Diocesi noi primieramente sciogliamo l'amministrazione della Diocesi di Macarsca col mezzo d'un apposito Vicario Capitolare, e la poniamo qual futura Concattedrale di Spalato sotto

l'amministrazione del Vicario Capitolare di Spalato. Noi pronunziamo inoltre il totale scioglimento dei Vescovati, e Capitoli Cattedrali di Curzola, Stagno, Nona, Scardona, Trau, ed Arbe, nonchè l'estinzione di ogni giurisdizione dei Vicari Capitolari in ora ivi esistenti, uniamo la Diocesi d'Arbe colla Diocesi di Veglia nel Littorale, le Diocesi di Curzola e Stagno colla Diocesi di Ragusa, la Diocesi di Nona coll' Arci-Diocesi di Zara, la Diocesi di Scardona, ed 11 Parrocchie della Diocesi di Trau colla Diocesi di Sebenico, la sede Vescovile finora esistente di Trau unitamente a 9 Parrocchie di questa Diocesi, colla Diocesi di Spalato, e disgiungiamo al tempo stesso la Parrocchia di Chievo dalla Diocesi di Spalato, la Parrocchia di Budua poi dall' Arcidiocesi di Antivari; ed incorporiamo la prima Parrocchia alla Diocesi di Sebenico, e l'ultima alla Diocesi di Cattaro. Siccome noi incarichiamo tutti i Capi delle Diocesi che vengono compresi in questi nuovi limiti di render note al popolo ed al Clero queste soppressioni di alcuni Vescovati e Capitoli Cattedrali, e le reciproche cessioni, ed accettazioni di alcune parti di Diocesi, nella terza Domenica, dopo il ricevimento di questo incarico, mediante editti da affiggersi alle porte delle rispettive Chiese Cattedrali e Parrocchiali e mediante l'annunzio dai Sacri Pergami, e di riconoscere dal giorno della pubblicazione, la giurisdizione di què Capi Diocesani a cui essi vennero assegnati mediante questa bolla; perciò l'Eccelso Presidio si degnerà di riguardare come pienamente effettuata la concentrazione delle Diocesi, tostoche i nostri incarichi saranno stati pubblicati e ricorderà agli i. r. Uffici Circolari un tanto; e non riconoscerà in Dalmazia verun altro Ordinariato in fuori dell' Arcivescovile in Zara, e dei vescovili in Spalato, Ragusa, Sebenico, Lesina, e Cattaro; riguardando poi l'isola Arbe posta in Dalmazia come appartenente alla Diocesi di Veglia nel Littorale.

3. Rispetto alla Dotazione di questi Vescovati, e Capitoli Cattedrali ai quali; con eccezione del Vescovato di Lesina, ed inoltre del Capitolo Cattedrale di Lesina e del Concattedrale di Macarsca, sono già stabilite nella Bolla pontificia, delle determinate Dotazioni; si deve premettere, che queste Dotazioni come pure il numero fissato nella bolla dei Dignitari e dei Canonici, sono già stati accordati da Sua Maesta, e che l'Eccelso Presidio Governiale di concerto cogli Ordinariati, metterà in ordine primieramente, lo stato personale dei Capitoli fissato nella bolla, e poscia metterà in corso la dotazione ai singoli individui competente; e quindi non fù osservata altra cosa ai Capi delle Diocesi di Zara, Spalato, Ragusa, Sebenica e Cattaro, se non che deve esser oggetto dei Sig. Vescovi di promuovere che queste dotazioni essi possano a poco a poco ricevere in beni stabili conforme al desiderio di Sua Santità; al contrario venne significato al Vescovo di Lesina, a tenore delle espressioni contenute nella bolla Pontificia, che essendo troppo tenue la sua dotazione deve aver cura per suo aumento; ed ai Capitoli poi di Lesina e Macarsca venne ricordato, che essi devono dimostrare il loro stato personale, ed i loro proventi perchè la bolla Pontificia ci incarica di disporre la ripartizione delle rendite Capitolari attuali, fra i membri del Capitolo componenti il nuovo stato personale ora determinato. Noi pero in nessun caso ci arrogheressimo il diritto di pronunziare questo ripartizione, ma in ogni modo ne faressimo in via opinativa

la proposizione all'Eccelso Governo; e se poi questa nostra manumissione comandataci da Sua Santità non convenisse al Governo medesimo; dipenderà allora soltanto da lui di ordinare all'Ordinariato in Lesina, ed a quel Capitolo Cattedrale non meno che al Concattedrale di Macarsca, che essi, tanto queste, quanto tutte le altre pertrattazioni sulla Dotazione, non devono dirigere a noi, ma all'Eccelso Governo però noi ci troviamo in obbligo, rispetto alla dotazione dei Vescovati, e dei Capitoli con beni stabili di rendere attento l'Eccelso i. r. Presidio Governiale sulla circostanza, che la Dotazione finora avuta in natura, dei soppressi Vescovati e dei Capitoli Cattedrali di Curzola, Stagno, Nona, Scardona, Arbe e Trau, potrebbe essere impiegata per la Dotazione di quei Vescovati e Capitoli Cattedrali, alle cui Diocesi ora vengono assegnati, ma che però si degni di incamminare preventivamente la pertrattazione per la Dotazione del Capitolo collegiale da istituirsi a Trau avuto riguardo allo stato personale descritto nella Bolla, ed inoltre dovrebbe avervi cura per mantenimento del Provicario Generale da stabilirsi a Trau, Curzola, ed Arbe, e dei Parocchi e Curati d'anime che saranno forse necessari da fissarsi dietro la soppressione dei Capitoli di Curzola, Stagno, Nona, Scardona, ed Arbe, e che potrebbe in specialità esser impiegata la rendita che finora godeva il Vescovo di Macarsca per la Dotazione del Vicario Generale e del Vescovo Suffraganeo che in avvenire vi sarà in Macarsca e sarà pure necessario di aver cura che il Vescovo di Spalato possa avere una conveniente abitazione; lorche egli dovesse talvolta risiedere in Macarsca.

4. Riguardo al Vescovo suffraganeo ed al Vicario Generale da stabilirsi a Macarsca, ed ai Provicari Generali da fissarsi in Curzola, Trau ed Arbe noi abbiamo significato agli Ordinariati soltanto che sarà oggetto dei rispettivi Vescovi di disporre l'opportuno per l'impiego di questi individui servatis servandis; ma per prevenire qualsiasi malinteso, potrebbe trovar addattato l'Eccelso Presidio Governiale di osservare espressamente all'Ordinariato di Spalato, che in Austria è riservata a Sua Maestà la nomina dei Vescovi Suffraganei, e la conferma dei Vicari Generali; e che in questa riserva potrebbero esser compresi i Provicari Generali; ne questa osservazione riuscirebbe superflua agli Ordinariati di Ragusa per Curzola e di Spalato per Trau. Del pari potrebbe esser trovato congruo dall'Eccelso Presidio di partecipare agli Ordinariati che la nomina dei Canonici titolari da farsi da Sua Maestà dietro proposizione degli Ordinariati e che il loro numero potrebbe bensì ma non dovrebbe esser eguale a quello dei Capitolari effettivi.
5. Riguardo ai Vicari Cattedrali o Prebendari; la Bolla pronunzia bensì il numero di questi, che devono essere presso ogni Capitolo Cattedrale, ma non viene fissata la Dotazione, e soltanto esterna la speranza che tanto per questi, quanto per la conservazione delle Chiese Cattedrali, per gli altri requisiti della Chiesa, e per le Cancellerie degli Ordinariati, la Dotazione sarà già determinata; e quindi noi eccitiamo solamente gli Ordinariati di darsi premura per questa determinazione, ma crediamo di dover pure pregare l'Eccelso Presidio Governiale a sostenerli possibilmente in questo oggetto, e conceder loro questo soccorso specialmente

allora, che essi procurassero il miglioramento delle dotazioni per i Parrochi, al che sono pure eccittati dalla Bolla.

6. Riguardo ai Seminari, siccome uno esiste già a Zara, perciò incomberà solamente al neo-nominato Signor Vescovo di Spalato lorche sarà succeduta la conferma pontificia della sua nomina, di fare gli opportuni passi onde erigere un apposito Seminario in Spalato, qualora questo non esistesse ancora, e perciò anche in questo riguardo noi abbiamo osservato al Vicario Capitolare di Spalato semplicemente un tanto; ma ai Capi delle altre Diocesi Ragusa, Sebenico, Lesina e Cattaro significhiamo, che fino a tanto essi non avranno un Seminario, dovranno spedire i loro Candidati di Teologia nel Seminario esistente in Zara, oppure nel Seminario di Spalato, lorquando sarà eretto.
7. La scelta dei membri del Capitoli ai quali in ogni Capitolo si affida a tenor della Bolla l'Ufficio di Penitenziere o Teologo; è un oggetto puramente ecclesiastico e deve esser lasciato ai Vescovi; e perciò noi abbiamo raccomandato ai Capi Diocesani della Dalmazia soltanto l'osservanza della Bolla Pontificia. Del pari la compilazione dei Statuti per il Capitolo Collegiale di Trau che, in forza della Bolla, spetta al Vescovo di Spalato, e la conferma dei Statuti che vengono compilati dai stessi Capitoli Cattedrali, competente pure ai Vescovi, di riguardarsi come un oggetto puramente ecclesiastico ne può esservi ostacolo per la spedizione d'un esemplare di questi Statuti dei Capitoli Cattedrali a Roma; per il che noi ordiniamo l'opportuno ai Capi Diocesani.
8. Se finalmente, per caso in cui dovesse desiderarsi una migliore ripartizione delle Parrocchie, in tutte od in alcune Diocesi della Dalmazia, abbiamo disposto verso i Capi Diocesani di produrre la relativa proposizione, e di dimostrarci se le rendite vescovili /mensae episcopales/ pel miglior essere dei Seminari sono già tassate, cioè sostengono un Alumnatico, o no; noi abbiamo ciò fatto perchè la Bolla Pontificia, la cui esecuzione ci è affidata, ci obbliga a questo; ma noi non passeremo a veruna decisione, ma lasciamo questa all'Eccelso Governo, aggiungendo però il nostro parere sulla ripartizione delle Parrocchie che sarà forse da migliorarsi, oppure sull'Alumnatico che verrà stabilito e se questo Eccelso Dicastero crede di avere qualche ostacolo anche su questo parere, sarà necessario che cotesto Eccelso Presidio ordini agli Ordinariati che essi portino questi affari in pertrattazione presso l'Eccelso Governo e non già dai sotto scritti esecutori di questa bolla.
9. Siccome Macarsca è diventata Concattedrale di Spalato, perciò noi abbiamo significato al Vicario Capitolare di Spalato che il neo-nominato Vescovo di costi, tostochè avrà ottenuta la conferma canonica, dovrà prendere il solenne possesso non solamente della Cattedrale in Spalato ma anche della Cattedrale in Macarsca; perlocchè noi stimiamo opportuno di render attento l'Eccelso Presidio, affinché con questa presa di possesso spirituale, ed introduzione, suole andar congiunta l'istallazione temporale del nuovo Vescovo.

10. La consegna degli atti e documenti che riguardano le Parrocchie reciprocamente cedute, alle Cancellerie di què Ordinariati ai quali ora le Parrocchie sono state assegnate; è un oggetto comandato dalla Bolla, e fondato nell'ordine naturale, e quindi noi abbiamo incaricato gli Ordinariati che vengono ceduti di far la consegna, e le Diocesi che vengono aumentate di queste nuove Parrocchiè, di disporre l'accettazione, e l'ordinata conservazione.

Mentre noi con queste norme agli Ordinariati della Dalmazia, abbiamo eseguito, quanto a noi spetta come esecutori della Bolla ne' crediamo di esserci espressi contro le massime dello Stato noi ci permettiamo / giacche in quelle località non conosciamo una sicura modalità d'intimazione / di qui acchiudere i seguenti Dispacci, cioè:

Al Reverendissimo Signor Giuseppe Francesco Novak, Arcivescovo in Zara.

Al Reverendissimo Signor Francesco Battuzzi, Arcivescovo d'Antivari,

Al Reverendissimo Signor Filippo Domenico Bordini Vescovo di Sebenico

Al Reverendissimo Signor Giovanni Scacoz Vescovo di Lesina

Al Reverendissimo Signor Stefano Paulovich Lucich Vescovo in Cattaro

Al Reverendissimo Signor Pietro Milcovich, Vicario Capitolare in Ragusa,

Al Reverendissimo Signor Gregorio Boschi, Vicario Capitolare in Curzola,

Al Reverendissimo Signor Giovanni Paulinovich, Vicario Capitolare in Macarsca,

Al Reverendissimo Signor Marco Dudan, Vicario Capitolare in Spalato,

Al Reverendissimo Signor Anto Lubin, Vicario Capitolare in Trau,

Al Reverendissimo Signor Gerolamo Borin, Vicario Capitolare in Scardona,

Al Reverendissimo Signor Nicolo Muzio Vicario Capitolare in Nona.

Si prega di voler spedire i medesimi verso Recepisse a questi Ordinariati coll'osservazione che il Vicario Capitolare di Ragusa, riceva il competente incarico anche per la piccola Diocesi di Stagno la quale viene già amministrata dall' Ordinariato di Ragusa, ed al Vicario Capitolare d'Arbe Vincenzo Zaro sia intimato l'incarico medesimo mediante l'Ordinariato di Veglia.

Giacché noi siamo venuti al termine dei primi e più necessari Dispacci e disposizioni; ed i rispettivi affari delle nostre Diocesi non ci permettono più oltre di soffermarci insieme a Gorizia; qualora con ciò non terminassero le pertrattazioni divideremo perciò l'affare, in avvenire, per modo che il sottoscritto Vescovo di Gorizia pertrattera gli oggetti delle Diocesi del Litorale, ed il Vescovo Principe di Lubiana, gli oggetti delle Diocesi Dalmate; perlocché noi chiudiamo questo rapporto pregando che l'Eccelso Presidio si degni di dirigere al Vescovo Principe di Lubiana, ciò che Essa eccelsa Superiorità avesse ancora da pertrattare coi Delegati Pontifici.

Gorizia, il 12. Feb. 1830.

Summary

STATE ADMINISTRATION IN DALMATIA AND ECCLESIASTICAL
REORGANIZATION BETWEEN 1828 AND 1830

*During the centuries of Venetian rule in Dalmatia, the Church was tightly connected with the major structures of the so called »divided society«, especially with the numerous pre-modern lay, class and communal (municipal) institutions. Short periods of, so called, the first Austrian administration (1797-1806) and the French rule (1806-1814) revealed unreadiness of the »societies« and the Church in Dalmatia to be more radically modernized. Position of the Church towards lay societies and the state significantly changed only with the implementation of the bull *Locum Beati Petri* that had been issued by pope Leo XII in 1828. Namely, after the years of Habsburg political pressure to the Holy See the result was an ecclesiastical reorganization, which was followed by termination of many bishoprics on the Eastern Adriatic coast. This process was accompanied with extensive efforts of central Austrian government regarding the centralization of administrative and juridical institutions, taxations, education system, as well as concerning secularization of the ecclesiastical and religious resources in order to modernize state institutions and their efficiency. In spite its autocratic character, together with its limited possibilities and social limitations, Habsburg rule in Dalmatia managed to reform administration and up to the mid-nineteenth century create efficient administrative and juridical structure that had some elements of a modern state. During this process central government mostly used Church and clergy because they were the most educated part of the local population. In the appendix of the article author delivers text of the final report regarding the implementation of the bull *Locum Beati Petri*, written by the Joseph Walland, archbishop of Gorica, and Anton Alois Wolf, bishop of Ljubljana, which was addressed to the Dalmatian governor baron Francis Tomašić.*

KEY WORDS: *Kingdom of Dalmatia, bull *Locum Beati Petri*, ecclesiastical reorganization, centralization, absolutism, Josephinism, modernization*